

πτῆρα ὑπέρτου, εὐρίσκεται προσηρημένους πίναξ τῶν ἐκάστοτε διαφορῶν βαθμῶν τῆς θερμοκρασίας τοῦ ἀσθενοῦς. Εἰς ἓν νεῦμα τοῦ ἱατροῦ, δευτέρως ὑπηρετῆς πιέζει τὸ δέρμα τῆς βάχεως μεταξὺ τῶν ὠμοπλάτων

τοῦ ἀσθενοῦς, τὸ αἰχμηρὸν ἄκρον τῆς σύριγγος βυθίζεται ὑπὸ τὸ δέρμα, καὶ πιεζομένης τῆς ἐκ κόμμιος σφαίρας τὸ ὑγρὸν εἰσδύει καὶ μεταδίδεται εἰς τὸν ὀργανισμόν, ἐκδηλοῦν μετ' οὐ πολὺ τὴν ἐνέργειάν του.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΡΟΣ ΑΠΟΔΗΜΟΥΝΤΑ.

Ἐν Ἀθήναις 18/31 Δεκεμβρίου 1890.

Ἀγαπητέ,

Δὲν ἤξεύρεις ποῖαν εὐχαρίστησιν αἰσθάνομαι ὅταν ἔχω νὰ σοὶ ἀναγγείλω πράγματα εὐχάριστα, πράγματα ἀποδεικνύοντα ὅτι ἡ ἀγαπητὴ μας Ἑλλάς προοδεύει. Λάβε ἓνα νεώτατον χάρτην τοῦ Ἑλλ. Βασιλείου καὶ ἰδὲ τὰς διατεμνοῦσας ἤδη αὐτὴν σιδηροδρομικὰς γραμμάς. Εἰς αὐτὰς πρόσθετες τὴν μεγάλην σιδηροδρομικὴν γραμμὴν, τὴν ἀπὸ Πειραιῶς-Ἀθηνῶν μέχρι τῶν συνόρων δικνουμένην καὶ μέλλουσαν νὰ συνδεθῇ με τοὺς μεγάλους εὐρωπαϊκοὺς σιδηροδρόμους, πρόσθετες τὴν γραμμὴν Μύλων-Καλαμῶν, πρόσθετες τὸν ὁδοντωτὸν σιδηρόδρομον Διακοποῦ-Καλαβρύτων, καὶ θὰ ὁμολογήσης ὅτι ἐν Ἑλλάδι γίνεται πυρετώδης ἐργασία, ὅτι κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις στρώννυνται σιδηραὶ τρόχια· ἐκεῖ δ' ὅπου

ἀ πύτος
ποτὶ ταῖς παγαῖσι μελίσδεταί

ἡ «τὸ καταχῆς ἀπὸ τὰς πέτρας καταλείβεται ὑψόθεν ὕδωρ» ὅπου Κορυθῶν τις ἢ Δαμοίτας ἔπαιζον ἄλλοτε τὴν σύριγγά των ἢ φουστανελλοφόρος τις βοσκὸς παίζει τὴν φλογέραν του μετὰ μελαγχολικῆς περιπαθείας, θ' ἀντηχήσῃ μετ' ὀλίγον ὁ ὄξύς τῆς ἀτμαμάξης συριγμός, ἀφυπνίζων βεβαίως τὸν ὀξύχολον Πᾶνα καὶ ἐκδιώκων τὴν εἰδυλλιακὴν ποίησιν καὶ τὴν ἀπέριτον ἀγροτικὴν χάριν ἀλλὰ φέρων μεθ' ἑαυτοῦ, τὴν δρᾶσιν, τὴν ἐπιχειρηματικότητα, τὸν πολιτισμόν.

Λίαν χαρακτηριστικὴ τῆς προόδου Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς εἶνε ἡ κατασκευὴ καὶ δευτέρας σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, μιᾶς οὗσης ἀνεπαρκοῦς εἰς ἐξυπηρέτησιν τῆς ὁσημέραι τεραστίως αὐξομένης μεταξὺ τῶν δύο πόλεων συγκοινωνίας. Ὑπεβλήθησαν ἤδη πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν τὰ σχεδιαγράμματα καὶ τὰ κτηματολόγια· αἱ ἐργασίαι ἄρχονται μετὰ δύο ἐβδομάδας, ἡ δ' ἐταιρεία προεκήρυξε μειοδοτικὴν δημοπρασίαν διὰ τὴν προμήθειαν ἱκανῶν χιλιάδων δρυῖνων στρωτήρων. Ἡ νέα γραμμὴ κατασκευασθῆσεται παράλληλος τῇ πρώτῃ καὶ ἀριστερὰ τῷ κατερχομένῳ εἰς Πειραιᾶ. Ἡ Ἑταιρεία θέλει κατασκευάσῃ καὶ δύο ἔτι σταθμοὺς, ἓνα ἐν Καλλιθέᾳ καὶ ἓνα ἐν τῷ ὑπὸ τῆς οἰκοδομικῆς Ἑταιρείας σχηματισθέντι συνοικισμῷ· διὰ τῆς δευτέρας ταύτης γραμμῆς ἡ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς συγκοινωνία θὰ ἐκτελεῖται καθ' ἑκάστον τέταρτον τῆς ὥρας.

Καὶ ὅμως τίς θὰ ἐφαντάζετο ἐν Ἀθήναις τοιαῦτα πράγματα πρὸ εἴκοσι—εἴκοσι πέντε ἐτῶν; Τότε ἡ μεταξὺ τῆς πρωτεύουσας τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ τοῦ ἐπίνειου αὐτῆς συγκοινωνία διενηργεῖτο διὰ λεωφορείων· Εἶχε ληφθῇ δὲ ἡ ἀπόφασις τῆς συνδέσεως αὐτῶν διὰ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη καὶ ἐπὶ δεκαπενταετίαν περίπου ἀντεπροσώπευεν ἐπὶ τοῦ γεω-

γραφικοῦ χάρτου τῆς Ἑλλάδος τὴν ὅλην σιδηροδρομικὴν συγκοινωνίαν τοῦ Κράτους. Προτάσεις ὅπως μετὰσχῇ τῆς μελλούσης ἐπιχειρήσεως ἐγένεντο καὶ εἰς τινὰ τραπεζίτην, εὐφυέστατον ἄνθρωπον, ἑκατομμυριοῦχον, πρότινων ἐτῶν ἀποθανόντα· ὁ τραπεζίτης οὗτος ὅστις ἤθελε νὰ πατῇ σὲ γερὸ σανίδι, ὅπως λέγει ὁ λόγος, καὶ δὲν ἐνόει νὰ ῥιψοκινδινεύσῃ εἰς τυχοδιωκτικὰς ἐπιχειρήσεις τὸ προσφιλέστατον χρήμα του ἀπεφάσισε νὰ ὑπολογίσῃ ἀκριβῶς τὰ ἔσοδα τὰ ὅποια θὰ τῷ παρείχεν ἡ ἐπιχειρήσις· ἐπὶ ἡμέρας λοιπὸν, μετέβαινεν εἰς τὸν σταθμὸν τῶν λεωφορείων καὶ μετ' ἀκριβείας ἀνθρώπου συνειδίσαντος νὰ ὑπολογίσῃ καὶ τὰ μονόλεπτα, ἔγραφεν εἰς ἓν κατάστιχον πόσοι κατέβαινον εἰς Πειραιᾶ καὶ πόσοι ἤρχοντο ἐξ αὐτοῦ· ἡ ἐργασία αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ ἐβδομάδα ὅλην ἀπὸ τῆς αὐγῆς μέχρι βραδείας νυκτός, ἔπειτα δὲ ἐκάθισε καὶ διὰ τῶν ἀπλῶν λογιστικῶν του μέσων, ἐξ ὧν ὅπως ἦτο εὐχαριστημένος διότι εἶχον γεμίσει τὰ χρηματοφυλάκιά του, ἔκαμε τοὺς ὑπολογισμοὺς του· τόσοι θ' ἀναβαίνουν, τόσοι θὰ καταβαίνουν, τόσοι θὰ πληρόνουν. Αἱ τρίχες τοῦ ὠρθώθησαν ἐκ φόβου· ἡ ἐπιχειρήσις ἐκείνη ἦτο προφανέστατον οἰκονομικὸν ναυάγιον, ἀφευκτος ὁλεθρος· ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις μετ' ἀγανακτήσεως. Τὴν κατασκευὴν τῆς γραμμῆς ἀνέλαβεν εἰς ἀλλοδαπὸς καὶ ἐκέρδισε χρήματα· ἔπειτα ἀνέλαβε τὴν ἐκμετάλλευσιν αὐτῆς Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία καὶ ἐκέρδισε χρήματα, καὶ σήμερον κατασκευάζει καὶ διπλὴν γραμμὴν. Φαίνεται ὅτι ἀναβοκαταβαίνουν περισσότεροι παρ' ὅσοι ἄλλοτε διὰ τοῦ λεωφορείου. Ὁ ὀξύνοὺς ἑλλην τραπεζίτης ἔμεινεν ἀπαρηγόρητος, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξεν ὁ μόνος ὅστις ἠπατήθη ὡς πρὸς τοὺς σιδηροδρόμους. Μήπως ὁ μέγας Θιέρσος, ὑπουργὸς ὦν τῆς Γαλλίας, δὲν ἐχαρακτήρισεν αὐτοὺς μετὰ τὴν ἐμφάνισίν των ὡς φαντασιοπληζίαν;

Ἐμαθες ἤδη πρὸ καιροῦ τὸν θάνατον τοῦ Σχλήμαν καὶ ἀνέγνωσες βεβαίως μακρὰ περὶ αὐτοῦ ἄρθρα ἐν ταῖς γερμανικαῖς καὶ ἀγγλικάς ἐφημερίσι. Ἄν τυχὸν δὲν ἀνέγνωσες τὴν αὐτοβιογραφίαν του, ἀνάγνωσέ την· εἶνε ἀληθὲς roman d' aventures ὑπηρετῆς παντοπωλείου, καμαρότος βρικόου, ναυαγός, γυμνητεῦων καὶ ἄστεγος, εἰσπράκτωρ ἐν ἐμπορικῷ καταστήματι, μανθάνων τέσσαρας πέντε γλώσσας συγχρόνως, ἀνταποκριτὴς καταστήματος ἐν Ῥωσίᾳ, ἰδρυτὴς ἰδίας ἐμπορικῆς ἐργασίας, κερδίζων ἑκατομμύρια ἐν διαστήματι ὀλίγων ἐτῶν, περιηγούμενος τὸν κόσμον, ἐπιχειρῶν ἀνασκαφάς, ἀναστατώνων τὴν ἀρχαιολογίαν, καθιστάμενος ἐνδοξος. Ὅτε ἐν Ῥωσίᾳ ἐμάνθανε τὴν Ῥωσικὴν, ἐνόμισεν ὅτι θὰ προώδευε ταχύτερον, ἂν εἶχέ τινα παρ' αὐτῷ νὰ τῷ διηγῆται. Συνεφώνησε λοιπὸν πτωχὸν Ἰουδαῖον, ἀντὶ πέντε φράγκων τὴν ἐβδομάδα, νὰ ἔρχεται εἰς τὴν κατοικίαν του καὶ ἐπὶ δύο ὥρας καθ' ἑκάστην ἑσπέραν ν' ἀκούῃ τὴν Ῥωσικὴν του ἀπαγγελίαν· ὁ Ἑβραῖος ἠκροᾶτο μετὰ

προσοχής, μολονότι δὲν κατελάμβανε γρὺ ἐκ τῶν ῥωσικῶν τοῦ Σχλήμαν.

Ἀλλὰ κατὰ ποίαν ἀνέλιξιν ἐκ τοῦ περιπετειώδους ἐπιχειρηματίου παρήχθη ὁ ἐνθουσιώδης λάτρις τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς τῆς Ἑλλάδος; Ἦδη ἐν τῷ χωρίῳ του, ὅτε ἀκόμη ἦτο μικρὸν παιδίον, ἡ φαντασία του ἐξήπτετο ἐκ τῶν διηγήσεων περὶ μυστηριωδῶν πύργων καὶ μυθολογούμενων θησαυρῶν· ὡς δῶρον τῶν χριστουγέννων ἔλαβε τὴν ἱστορίαν τοῦ Γκέρερ, ἡ δὲ εἰκὼν τῆς πυρπολουμένης Τροίας τῷ ἐνέπνευσε τὴν ιδέαν ὅτι δὲν κατεστράφησαν ἐντελῶς τὰ ἀρχαῖα τείχη καὶ ἴσως ἔμειναν κεκρυμμένα ὑπὸ τὸ χῶμα ἕνεκα τοῦ πολλοῦ χρόνου ὅστις παρήλθε.

Εὐχαριστῶ τὸν Θεὸν, ἀνεφωνεῖ ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του, ὅτι μεθ' ὅλας τὰς περιπετείας τοῦ πολυκυμάντου βίου μου οὐδέποτε μ' ἐγκατέλειπεν ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς Τροίας, καίτοι εἶδα τὰ παιδικὰ μου ὄνειρα ἐκπληρούμενα μετὰ πεντήκοντα ἔτη . . . » ὡς γνωρίζεις βεβαίως σύντροφος τῶν μόχθων καὶ τῆς δόξης τοῦ Σχλήμαν ἐγένετο ἡ σύζυγός του, Ἑλληνίς, Ἀθηναία, πάντοτε εἰς τὸ πλευρόν του κατὰ τὰς ἀνασκαφάς, ἀψηφούσα ψύχη καὶ καύσωνας, συμμεριζομένη τὰς κακουχίας τοῦ συζύγου της. Ποία ἦτο ἡ πρὸς αὐτὴν μέχρι τελευταίας στιγμῆς ἀγάπη τοῦ Σχλήμαν ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἐν τῇ διαθήκῃ του ὅρου νὰ ταφῇ, ὅταν ἀποθάνῃ, ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ.

Παράδοξος καὶ χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀνδρὸς εἶνε ὁ τρόπος κατ' ὃν ἐνυμφεύθη αὐτήν. Πρὸ εικοσαετίας περίπου εἶχε κατέλθῃ εἰς Ἑλλάδα, φλεγόμενος ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἀρχαιοδιφίας, αἰσθανόμενος ἀνάγκην τοῦ βίου νὰ διαμένῃ ὑπὸ τὸν αἰθριον οὐρανόν, ὅφ' ὃν ἔζησαν οἱ ὁμηρικοὶ ἥρωες. Ἐν Ἀθήναις ἤκουσεν ὅτι Ἀτθὶς κόρη, ἀπόφοιτος τοῦ Ἀρσακείου ἐγίνωσκεν ἀπὸ μνήμης ὅλοκληρα χωρία τοῦ Ὀμήρου· ἡ ὁμοιότης τοῦ θαυμασμοῦ ἦτο τρανὸν σημεῖον τοῦ ὁμοιότητος τοῦ χαρακτήρος· ἐνόησεν ὅτι αὕτη μόνη ἡδύνατο νὰ καταστῇ ἡ σύντροφος τοῦ βίου του· καὶ τὴν ἐνυμφεύθη· ἐν δὲ τῷ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου περικαλλεστάτῳ ἐκ μαρμάρου μεγάρῳ, τῷ Ἰλίου Μελάθρῳ, ἐλαλεῖτο ἡ ὁμηρικὴ γλῶσσα, ὡς γλῶσσα τῆς οἰκογενείας.

Ὁ Σχλήμαν διέμενε τὸν πλεῖστον χρόνον ἐν Ἀθήναις. Οἱ ἐγειρόμενοι πρῶτ' συνήντων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Παλαιῷ Φαλήρου ἄνδρα ἔφιππον, μεταβαίνοντα νὰ λουσθῇ καὶ ὅταν ἀκόμη χιῶν ἐκάλυπτε τὸ ἀλίπεδον τοῦ Φαλήρου. Ὁ βίος ἐκεῖνος ὁ τακτικὸς, ὁ μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας διατεταγμένος, διήρκεσεν ἐπὶ εικοσαετίαν ὅλην· εἰς αὐτὸν δ' ὤφειλε καὶ τὴν ἀκμὴν τῶν σωματικῶν δυνάμεων του καὶ τὴν μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν αὐτοῦ ἀδιάπτωτον ἐνεργητικότητά του.

Ἐν ταῖς αἰθούσαις, ἐν ταῖς πλατείαις, ἐν τοῖς καφενεῖοις, πανταχοῦ, ὁ λόγος εἶνε περὶ τοῦ Σχλήμαν· οἱ γνωρίσαντες αὐτὸν διηγοῦνται ἀνέκδοτα, χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια τοῦ βίου του· αὐτὰ δὲν θὰ τὰ ἴδῃς εἰς τὰ σχοινοτενῆ ἄρθρα τῶν γερμανῶν δοκτόρων, τὰ ὁποῖα θ' ἀναγνώσῃς. Μερικὰ πολὺ ὠραῖα δημοσιεῖει ἡ «Ἀκρόπολις».

Ὁ Ὀμηρος ἦτο εἰς τὸν Σχλήμαν ὅτι τὸ εὐαγγέλιον εἰς θεοσεβῆ μοναχόν. Οὐδέποτε κατεκλίθη χωρὶς ν' ἀναγνώσῃ στίχους τοῦ Ὀμήρου. Ἦτο ἡ ἐσπερινὴ προσευχή του. Ἀλλὰ καὶ ἐν ᾧ ἔτρωγεν ἀκόμη, ὁ ὑπὲρ

ρέτης τῷ ἀνεγίνωσκε μεγαλοφώνως στίχους τοῦ Ὀμήρου. Ἐξ ἐνθουσιασμοῦ δὲ καταλαμβανόμενος, ἐκραύγαζεν:

— Ἀκούσατε μουσικὴν, ἀκούσατε μουκικὴν!

Οἱ ὁμηρικοὶ στίχοι ἀπετέλουν τὴν ὀρχήστραν του.

Ἡ συνήθεια τοῦ νὰ δίδῃ ὁμηρικὰ ὀνόματα εἰς τοὺς ὑπηρέτας, ἔδτεν εἰς ἀνησυχίαν κάποτε τὸν οἶκον. Ὁ θυρωρὸς του ἐκαλεῖτο Βελλερεφόντης, ὁ κηπουρὸς Πρίαμος, ὁ ἕτερος Κάλχας, ὁ ἄλλος Τελαμών καὶ οὕτω καθεξῆς. Συνηθέστατα οἱ ἐν τῷ οἴκῳ ἐλησμόνουν τοὺς ὁμηρικοὺς τούτους ἥρωας καὶ τοὺς ἀπεκάλουν μὲ τὰ ἀληθῆ των ὀνόματα Νικόλαν καὶ Γιάννην. Ἀλλ' ὁ Σχλήμαν διεμαρτύρετο κατὰ τῆς βεβηλώσεως ἐκείνης. Καὶ αἱ ὑπηρέτριαι εὐρίσκοντο πολλάκις ἐν ἀμηχανίᾳ μὲ τὰ νέα ὀνόματά των καὶ συνέβη ποτὲ Ναξία τις ἐπικληθεῖσα Ἥλέκτρα νὰ νομίσῃ ὅτι ἀπεκαλεῖτο Κλέφτρα καὶ νὰ διαμαρτυρηθῇ εἰς τὴν κυρίαν της.

Αὐτόπτης μάρτυς τῶν ἐν Μυκῆναις ἀνασκαφῶν ἐνδυμεῖται τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ Σχλήμαν ὅτε εὗρε τὸν πρῶτον σκελετὸν ἐν τοῖς τάφοις τῶν βασιλέων τῶν Μυκηνῶν. Γονατίσας πρὸ τοῦ σκελετοῦ ἀνεφώνησεν ἐν συγκινήσει:

— Τοιοῦτον ἐφανταζόμην τὸν ἥρωά μου!

Εἰς τὰ γεύματα, ὅτε ἤθελε νὰ πληρωθῇ μέχρι στεφάνης τὸ κύπελλον, ἐφώνει ἀρχαῖστ' εἰς τὸν οἶνον ὅσον:

— Στεφάνωσον αὐτόν!

Ἐν Τροίᾳ οἱ ἀπλοῖκοι ἐργάται μὴ ἐννοοῦντες τὴν ῥῆσιν ἀπῆντων.

Εὐχαριστῶ, ἀφέντη, εἶμαι πανδρεμένος.

Ὁ Σχλήμαν θὰ ἐνταφιασθῇ παρὰ τὸν Κολωνόν, ἐπὶ τοῦ λόφου ἐφ' οὗ ἐτάφησαν ὁ Ὀδερφεῖδος Μύλλερ καὶ ὁ Λενορμάν. Καὶ νεκρὸς δὲν ἀπομακρύνεται τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἀρχαιότητος.

Σὲ ἀσπάζομαι

Σὸς

Παρεπίδημος.

21. Δεκεμβρίου 1890.

2. Ἰανουαρίου 1891.

Ἀγαπητέ,

Ἐπιστρέφω ἐκ Πειραιῶς, ὅπου κατῆλθον σήμερον τὴν πρωΐαν, περιεπάτησα κατὰ μῆκος τῆς πειραικῆς ἀκτῆς, καὶ ἐπεσκέφθην τὸ ἐπὶ τοῦ στομίου τοῦ λιμένος μικρὸν βασιλικὸν περίπτερον.

Τὸ περίπτερον τοῦτο εἶνε μικρὸν λιθόκτιστον οἰκὸδόμημα, μὲ προεκβεβλημένην περιθέουσαν στέγην, ὁμοῖον μὲ στρατιωτικὸν σταθμὸν ἢ τελωνειακὴν σκοπιάν· οἱ ἐσωτερικοὶ του τοῖχοι εἶνε ἀσβεστόχριστοι, θρονία τινὰ ξύλινα καὶ ἐν τῷ μέσῳ καρυῖνη τράπεζα συμπληροῦσι τὴν λιτὴν αὐτοῦ σκευήν. Αὐτοῦ, μοι εἶπον, κατέρχεται ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἢ ὑψηλοῦ τινος συγγενοῦς ἢ ξένου καὶ γευματίζει ἐπὶ τὸ θαλασσινώτερον· ἀντὶ ὀρχήστρας, κατὰ τὸ γεῦμα, ἀνακρούει τὰ ὀργίλα ἢ ἡδύτατα αὐτῆς μέλη ἢ θάλασσα ῥοχθοῦσα ἢ φλοισβίζουσα.

Τὸ ἔδαφος εἶνε ἀνώμαλον καὶ πετρῶδες, ἀλλὰ σὲ βεβαῶ ὅτι οὐδὲ προσέχεις εἰς αὐτό· ὅταν εὐρίσκεσαι ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἐκείνης τὸ βλέμμα σου δὲν στρέφεται πρὸς τοὺς πόδας σου ἀλλὰ διευθύνεται εἰς τὸν ὀρίζοντα, ὅπου διαγράφεται πανόραμα θαυμάσιον ὡς φύσις, ἔξοχον ὡς ἱστορικὴ ἀνάμνησις. Κατέναντι διαγράφεται ἡ θεία Σαλαμίς, ἐνθεν μὲν ἔχουσα τὴν σύνδενδρον τῆς

Ἀττικῆς ἄκραν, ἐκεῖθεν δὲ τὴν Ψυττάλειαν, ἐφ' ἧς, ὡς γνωστόν, ὁ Ἀριστείδης ἔδωκε τοὺς Πέρσας κ' ἐκατάλαβαν.

Βαδίζων ἐπὶ τῆς περικροσσούσης τὸν πειραϊκὸν λιμένα εὐρείας λιθοστρώτου προκυμαίας, βλέπων ὁλόκληρον δάσος ἰστών παντοίας προελεύσεως πλοίων, ἀκούων τὴν διαλεκτικὴν προφορὰν τῶν ἐκ πάσης γωνίας ἑλληνικῆς συρρεόντων ναυτῶν, συλλογίζομαι τὸ πρὸ ἐξηκονταετίας παρελθὸν τοῦ Πειραιῶς· τὸ ὄνομα Πειραιεὺς ἔκειτο μόνον ἐν τοῖς βιβλίοις· ἐπὶ τῆς ἐρήμου ἀκτῆς ὅλον τὸν συνοικισμὸν ἀπετέλουν καλύβαι τινές, ἡ δὲ θέσις ἐκείνη τῆς ἀττικῆς παραλίας ἐκαλεῖτο ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ Δράκος.

Ἔνεκα τῆς νηστείας τοῦ σαρανταημέρου πανταχοῦ δακρῖνῳ σαρακοστινὰ ἐδέσματα· ἐν τοῖς παντοπωλείοις βλέπω μαύρας ἢ πρασίνας ἐλαίας ἐν βαρελίοις ἢ μεγάλαις λεκάναις, βρεχτοκούκια, βαρέλια ταραμὰ μὲ ἐξωγκωμένην κοιλίαν, χαλβὰν μελένιον ἢ ζαχαρένιον, ἐν ταῖς προσόψεσι δὲ ἀνηρημένους ξηροὺς ὀκτάποδας, ὑπερύδρους, μὲ ῥικνοὺς πλοκάμους· παρὰ τὴν θύραν τοῦ παντοπωλείου μικρὸς παντοπωλίσκος μὲ ῥυπαρὰν ποδίαν τηγανίζει μπακαλιάρων.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας κυριαρχοῦσι τὰ ὀστρακόδερμα· οἱ ἀλιεῖς δὲν προφθάνουσι νὰ τροφοδοτῶσι κατ' ἐκάστην τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ· μύδια, καλαμάρια, σπηῖαι, ἐχῖνοι, καλόγνῳμες, σωλῆνες, πᾶν ὅ,τι παράγει ὁ βυθὸς τῆς θαλάσσης ἀπλήστως καταβιβρώσκεται κατ' ἐκάστην ὑπὸ τοῦ φιλοδρήσκου λαοῦ· καὶ νὰ σοῦ εἰπῶ ἐκεῖνοι οἱ ἀκανθοστεφεῖς ἐχῖνοι, ἐκεῖνα τὰ πυκνὰ καὶ εὐωδιάζοντα θάλασσαν εὐγευστα μύδια τῆς Αἰγίνης εἶνε ὀρεκτικὰ κατ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, καὶ δὲν ἐνθυμίζουσιν οὐδὲ πόρρωθεν τὰ φαγητὰ τῆς φοβερᾶς γερμανικῆς μαγειρικῆς. Δὲν μοῦ ἐξηγεῖς, σὲ παρακαλῶ, πῶς συμβαίνει αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι ἡξεύρουν τόσα καὶ τόσα νὰ μὴν ἡξεύρουν νὰ φάγουν;

Ἦρχισεν ἤδη ὑποφάσκουσα ἡ γλυκεῖα χαραυγὴ τῶν Χριστουγέννων. Εἶνε τὰ πρῶτα χριστούγεννα, τὰ ὅποια θὰ ἐορτάσω ἐν Ἀθήναις. Ζωηρὰν ἐντύπωσιν μοι ἐμποιοῦσι τὰ ἐθνικὰ μας ἤθη, τὰ ἔθιμα τῶν πατέρων μας μετὰ τόσον μακρὰν ἐν τῇ ξενιτείᾳ διαμονήν. Πῶς φαίνεται ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων τὸ αἷμα φέρω εἰς τὰς φλέβας μου, ἔζησαν τὴν ζωὴν τοῦ ἑλληνικοῦ Χριστιανοῦ, ἐώρασαν κατὰ τὰς ἐθνικὰς μας παραδόσεις τὰς θρησκευτικὰς μας ἐορτάς! Ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀφυπνίζεται ἐν ἐμοὶ τὸ παρελθὸν γενεῶν ὁλοκληρῶν· προχθές ἤμην ἐν τῷ Εὐαγγελισμῷ, ὅστις κεῖται, ὡς γνωστόν, ἀπέναντι τῆς Ριζαρείου Σχολῆς· ἐκεῖ πλησίον εἶνε καὶ ἡ μονὴ τῶν Ἀσωμάτων· ὅτε διηρχόμην ἤρχισε νὰ σημαίνῃ ὁ κῶδων· μὲ κατέλαβεν ἀνεξήγητος συγκίνησις· εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας μου ἡσθάνθην εὐλαβὴ κατάνυξιν· ἄνθρωπός τις διερχόμενος ἔκαμε τὸν σταυρόν του· ἐγώ, σοῦ ὁμολογῶ, δὲν τὸν ἔκαμα· εἰμαι ἀκόμῃ ἀρκετὰ εὐρωπαῖος· ἀλλ' ἡσθάνθην ἀκουσίαν τινα ὦθησιν, ἡσθάνθην ὅτι οἱ ἄνθρωποι παρ' ὧν ἐκληρονόμησα τὴν ζωὴν ἐσταυροκοποῦντο ὅτε διήρχοντο πρὸ τῆς ἐκκλησίας, ὅτε ἐσήμαινεν ὁ ὄρθρος ἢ ὁ ἐσπερινός.

Σὲ ἀσπάζομαι.

Παρεπίδημος.

25. Δεκεμβρίου 1890.
6. Ἰανουαρίου 1891.

Ἀγαπητέ,

Αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐπιστρέφω ἐκ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, τοῦ περικαλλεστάτου τῶν ἀθηναϊκῶν ναῶν, ὅπου παρέστην εἰς τὴν λειτουργίαν, καὶ ἤκουσα τὴν ἀληθῶς ὠραίαν ἁρμονίαν τοῦ καλλικελάδου χοροῦ.

Ἐν ᾧ προσπαθῶ νὰ φέρω τάξιν εἰς τὰς ἐκ τῶν Χριστουγέννων ἐντυπώσεις μου ὅπως σοὶ τὰς γράψω, ὁ νοῦς μου τρέχει, ἀγνοῶ διατί, εἰς τὸ Christmas day τοῦ ὁμιχλώδους Λονδίνου, εἰς τὰ ἀγγλικά ἐκεῖνα Χριστούγεννα, ὅπου εὐρέθημεν πρὸ δεκαετίας περίπου χωρὶς νὰ γνωρίζωμεθα καὶ ὅπου ἐσφίγξαμεν ἐγκαρδίως τὴν χεῖρά μας ὅταν αἰφνης ἀνεκαλύψαμεν ὅτι εἴμεθα συμπατριῶται. Ὁ νοῦς μου τρέχει εἰς τὴν διὰ πρασίμων κλάδων περιεστερμένην οἰκίαν, εἰς τὸ δι' ὕψους καὶ ἰσοῦ διακεκοσμημένον ἐστιατόριον. Ἐνθυμεῖσαι τὰ ἐπεισόδια εἰς τὰ ὅποια ἔδωκεν ἀφορμὴν τὸ ἀρχαῖον ἔθιμον καθ' ὃ ἔχουσι πάντες οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ τὸ δικαίωμα νὰ φιλήσωσιν ἐκεῖνον ὃν ἡ τύχη ἤθελε φέρῃ ὑπὸ τὸν ἱερὸν κλάδον, τὸν ἀπὸ τῆς ὀροφῆς ἀνηρημένον; Τί ἀνέλπιστος καὶ ἀνυπολόγιστος εὐτυχία παρουσιάζεται πολ- λάκις, ἀλλ' ἐνθυμεῖσαι τὴν ὑψηλὴν ὡς ταβανόξιλο καὶ ξηρὰν ἐκείνην γεροντοκόρην, ἥτις καταδεδικασμένη εἰς τὴν διὰ βίου παρθενίαν, ἐπωφελήθη πρὸς δυστυχίαν μας τὴν εὐκαιρίαν νὰ γευθῇ, δι' ἄκρων κᾶν τῶν χειλέων, τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν;

Ἐνθυμεῖσαι καὶ τὴν μωλουμπουτίγκαν, τὴν ἐκ βοείου πάχους, τριμμάτων ἄρτου, κανέλας, ἀλεύρου, γαρυφάλων, φλοιῶν πορτοκαλλίου καὶ κορινθιακῆς σταφίδος κατασκευαζομένην; Μὲ ποῖαν ἐπισημότητα τὴν ποριέλουσεν ἡ οἰκοδέσποινα διὰ κονιάκ, καὶ μεθ' οἷας εὐλαβείας, προφέροντες τὴν καθιερωμένην εὐχὴν, ἐλάμβανεν ἕκαστος ἐξ ἡμῶν τὸ ἀνήκον μερίδιον!

Παρ' ἡμῖν, τοῖς ὀρθοδόξοις, τὰ Χριστούγεννα ἔχουσι θρησκευτικὸν μᾶλλον χαρακτήρα, οὐδ' εἶνε ἡ ἐπισημοτάτη οικογενειακὴ ἐορτὴ, ὡς παρὰ τοῖς βορείοις λαοῖς· ἡμεῖς δὲν συγκεντροῦμεν τὰ πάντα ἐν αὐτῇ τὴν προσφορὰν καὶ ἀνταλλαγὴν δώρων, ἥτις εἶνε ἐν τῶν ὠραιότατων ἐπεισοδίων τοῦ οικογενειακοῦ βίου, ἐκτελοῦμεν τὴν παραμονὴν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους· κατ' ἐξοχὴν δὲ θρησκευτικὴν ἐορτὴν ἔχομεν τὴν Ἀνάστασιν, τὴν Λαμπρὴν. Ἐν τοῦτοις τὰ Χριστούγεννα, εἶνε ἡ γλυκυτάτη, ἡ ποιητικωτάτη τῶν ἐορτῶν μας.

Ἐν ᾧ ἤκουον ἐν τῇ Ἀγίᾳ Εἰρήνῃ τὴν κατανυκτικὴν ἀκολουθίαν, τὸ μελωδικὸν Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε, ὁρμητικὸν νᾶμα παιδικῶν ἀναμνήσεων ἀνέβλυσεν ἐν τῇ μνήμῃ μου. Ἐνεθυμήθην τὰς ἐν τῇ οἰκίᾳ προπαρασκευάς, τὴν Χριστόπηταν, τὴν ὑπὸ τῆς μητρὸς μου ἀφυπνίσιν τὰ μεσάνυκτα, τὴν μετάβασίν μας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἐκρύωνα εἰς τὸ στασίδι τοῦ πατρὸς μου, ἐνεθυμήθην μὲ ποῖαν ἀγαλλίασιν καὶ πόσον βροντοφώνως ἔλεγα τὸν Ἀπόστολον «Ἀδελφοί, ὅτε ἤλθε τὸ πλῆρωμα τοῦ χρόνου». Δὲν ἐνόουν τί ποτε ἐξ ὧν ἔλεγα, ἀλλ' οὔτε ἡσθάνομην τὴν ἀνάγκην, τὸ κυριώτατον ἦτο ν' ἀναβοκαταβάξω τὴν φωνήν μου εἰς πᾶσαν τελείαν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸ τέλος.

Ἀλλὰ συνέσχον τὸ εἰς ὄνειροπολήσεις τοῦ παρελθόντος πλανώμενον πνεῦμά μου, ὅτε ὁ διάκονος ἤρχι-

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΒΗΜΑ.

Κατὰ τὴν ἐλαιογραφίαν τοῦ Rob. Beyschlag.

δὲν ἀπαγγέλλων ἐμμελῶς ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος τὸ Εὐαγγέλιον.

Εἶχεν ἐκδοθῆ δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου «ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.» Ὁ Ἰωσήφ καὶ ἡ Μαρία ὡς καταγόμενοι ἐκ τοῦ γένους Δαυιδ ἐπρεπε νὰ υπάγωσιν εἰς τὴν Βηθλεέμ. Ἐπεχείρησαν τὴν μακρὰν ὁδοιπορίαν καὶ ἔφθασαν περὶ τὴν ἐσπέραν εἰς τὸ πολίχνιον. Ἡ Βηθλεέμ ἦτο ὑπέρμεστος πλήθους, ἐπῆλθεν ἡ νύξ καὶ οἱ κατάκοποι ὁδοιπόροι μὴ εὐρόντες ἄλλο κατάλυμα, εἰσῆλθον ὅπως διανυκτερεύσωσιν εἰς σπήλαιον κείμενον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ πολίχνιου. Ἐκεῖ ἐγεννήθη ὁ Χριστός, ἡ δὲ Μαρία ἐσπαργάνωσε τὸ βρέφος καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν τῇ φάτνῃ, δι' ἑλλειψιν καλλιτέρας κοιτίδος.

Ἐπλησίαζε τὸ μεσονύκτιον, καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ Βηθλεέμ ἐκοιμῶντο. Ὀλίγοι ποιμένες μόνον ἠγρύπουν ἀγραιοῦντες. Αἰφνης ἐν τῇ βαθείᾳ νυκτὶ ἐπεφάνη ἐνώπιον αὐτῶν, μεθ' ὧν τῆς οὐρανίας λαμπρότητος, Ἄγγελος Κυρίου, ἀμέσως δὲ περιέλαμψεν αὐτοὺς φαιδρὰ καὶ καταπληκτικὴ λαμπρότης, πρὸ τῆς ὁποίας ἐσκοτίσθησαν ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα. Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβεν τοὺς ποιμένας, ἀλλ' ὁ Ἄγγελος εὐηγγελίσατο αὐτοῖς τὸ μέγα ἄγγελμα. Ταῦτοχρόνως δὲ πλήθος Ἀγγέλων ἐφάνη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀγγελικὸς αἶνος ἠκούσθη διὰ τῶν αἰθέρων: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.»

Οἱ ποιμένες ὡς συνῆλθον ἐκ τῆς καταπληξέως ἔδραμον μετὰ σπουδῆς καὶ ἔφθασαν εἰς τὸ σπήλαιον· ἐκεῖ εὗρον τὸ βρέφος ἐν τῇ φάτνῃ, ἐπλησίασαν μὲ βαθὺ σέβας καὶ προσεκύνησαν τὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου. Ἐπειτα ἐπέστρεψαν πάλιν εἰς τὰ ποιμνία των, δοξάζοντες τὸν Θεὸν δι' ὅσα ἤκουσαν καὶ εἶδον. Διέδωκαν δὲ τὸ συμβεβηκὸς καὶ ἐδαύμαζον πάντες οἱ ἀκούοντες αὐτό. Ἡ δὲ Μαρία συνετήρει πάντα τὰ ῥήματα τῶν ποιμένων καὶ ἐσκέπτετο περὶ αὐτῶν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς.

Δὲν δύναμαι νὰ σοὶ περιγράψω ποῖον ἄρρητον θέλγητρον, θέλγητρον κατανύγον με ἡδέως, εὐρίσκω εἰς τὴν ἀφελῇ αὐτὴν διήγησιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ.

* * *

Ἡ πόλις ἐορτάζει προφανῶς τὰ καταστήματα εἶνε κλειστά, οἱ δὲ ὀλίγοι διαβάται φοροῦσιν ἐορτάσιμον στολήν· ἡ ζωὴ ἀφηρέθη ἀπὸ τῶν ὁδῶν καὶ συνεκεντρώθη εἰς τὸν οἶκον.

Τὴν παραμονὴν, χθὲς, ἐπεκράτει μεγάλη κίνησις. Κέντρον δ' αὐτῆς ἦτο ἡ ἀγορά, ὅπου πυκνὸν συνέρρεε τὸ πλῆθος. Οἱ κρεοπῶλαι εἶχον διὰ βαρακίου κεκοσμημένα τὰ ἀπὸ τῶν ἀρπαγῶν ἀνηρτημένα κρέατα. Ἐκεῖ χωρικοὶ ἢ χωρικαὶ ἐπώλουν ὄρνιθας, ὡς ἐψηλάφουν οἱ ἀγορασταὶ ὅπως ὑπὸ τὸ πτίλωμα ἐκτιμήσωσι τὸ

πάχος αὐτῶν πρὶν διαπραγματευθῶσι τὴν τιμὴν των· παρέκει Ναζιὸς τις μὲ ἐπτυγμένον φέσιον καὶ πλατεῖαν ἀναξυρίδα ἐπώλει μυζίδραν· καὶ οἱ μανάβηδες, οἱ πωληταὶ τῶν χορταρκῶν εἶχον πολλὴν ἐργασίαν. Μικροὶ ὀψοκομισταὶ κατὰμεστον κάλαδον φέροντες ἐπ' ὤμων διέσχίζον τὰς ὁδοὺς μετὰκομίζοντες μέχρι τῶν ἀπωτάτων συνοικιῶν τὰ Χριστουγεννιάτικα ψώνια.

Τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων περιῆλθον τὰς ἀποκέντρους συνοικίας· ἐκεῖ διαφυλάττονται ἀγνὰ καὶ ἀπαραιοῖα τὰ ἑθιμὰ, ἐκεῖ τηρεῖται ἀπαράβατος ὁ κώδιξ τῶν πατρίων καὶ ἄνδρες, γυναῖκες, παιδία προπαρεσκευάζοντο νὰ ἐορτάσωσι μὲ τὴν καρδίαν των. Οἱ ἐν ταῖς στεναῖς ταύταις ὁδοῖς οἰκοῦντες, δι' οὓς ἡ ἐμφάνισις ἀμάξης εἰς τὴν συνοικίαν των ἀποτελεῖ γεγονὸς σπουδαῖον, ἐνήστευσαν τὸ σαρανταήμερον, ἐξωμολογήθησαν ὅπως κοινωνήσωσι· ἡ ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων δὲν εἶνε δι' αὐτοὺς ἡμέρα τοῦ ἔτους ὅπως αἱ ἄλλαι, ἀλλ' ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν κεφάλαιον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ βίου των. Ἐδῶ ὠραῖαι κόραι τοῦ λαοῦ ἐσφογγαρίζον, ἄλλαι μὲ ἀνασκουμπωμένους βραχιόνας ἐπήγαινον εἰς τὸν φοῦρνον τὸ ταψὶ μὲ τὸ χρυστόψωμον· ἄλλη παρὰ τὴν γάστραν τοῦ βασιλικοῦ της καθημένη εἰς τὸ παράθυρον, προσήλου τοὺς ὠραίους της ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τοῦ ῥαψίματός της, τὸ ὁποῖον ἐπείγετο νὰ τελειώσῃ, ἐβρίσκουσα καιρὸν νὰ ῥίπτῃ κάπου κάπου καὶ κανὲν βλέμμα εἰς τὴν ὁδόν.

Ὁμιλὸς ἐκ ζωηρῶν παιδιῶν ἐπλησίασεν εἰς θύραν οἰκίσκου, ὅπου ἴστατο μία γραῖα.

— Νὰ τὰ ποῦμε, κυρὰ Ἀλέξανδρα;

— Νὰ τὰ πῆτε, παιδάτσα μου!

Τὰ «τὰ» αὐτὰ ἦσαν τὰ καλὴμερα. Τὰ καλὴμερα ἐψάλησαν χθὲς ἀνὰ τὴν πόλιν ὑπὸ μικρῶν καὶ μεγάλων, δι' ἐμπνευστῶν ὀργάνων, δι' ἀρμόνικας, διὰ ταρμπούκας διὰ σουραυλίου, διὰ τυμπάνου. Οἱ ἀμειλικτοὶ βασανιστὰι τῶν ὠτῶν εἰσῆρχοντο ὅπου εὕρισκον θύραν, εἰς τὰς οἰκίας, τὰ ξενοδοχεῖα, τὰ καταστήματα, καὶ ἀνευ προειδοποιήσεως ἤρχίζον τὸ φοβερόν των μέλος· πολλάκις ὁ οἰκοδεσπότης ἢ ὁ καταστηματάρχης τοῖς ἔδιδε ὅσον γρηγορώτερα ἡδύναντο τὸ ψαλτικὸν διὰ νὰ τοὺς ξεφορτωθῇ, κάποτε ὅμως τοὺς ἀπέπεμπον αἱ ὀργίλαι φωναὶ ἰδιοτρόπου τινὸς ἢ κακῆς γερόντοκόρης· αἱ συνοδεῖαι αὐταὶ διήλυνον τὰς ὁδοὺς καὶ εἰσῆλυνον εἰς τὰς θύρας μετὰ πελωρίων φανταστικῶν, πολυχρῶμων φανῶν, παριστάντων πύργους, πλοῖα, σιδηροδρόμους κτλ.

Ἐκ τοῦ παραθύρου μου ἀκούω μελωδικοὺς τόνους· εἶνε ἡ μουσικὴ τῆς φρουρᾶς ἐν τῇ Πλατεῖᾳ τοῦ Συντάγματος· κλείω τὴν ἐπιστολήν μου, καὶ τρέχω ν' ἀναμιχθῶ μετὰ τοῦ πλήθους τοῦ βαδίζοντος ἐν τῇ Πλατεῖᾳ.

Παρεπίδημος.

